

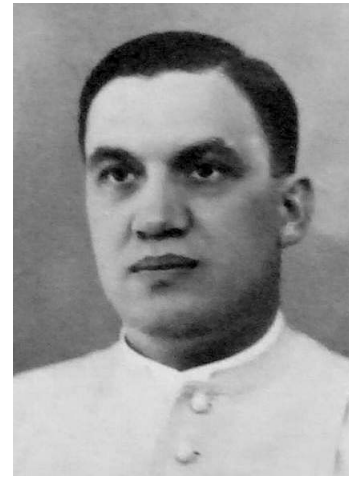
J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA
Kumorovitz Lajos Bernátra emlékezünk

Az „MHGT 140” konferencián 2023. október 9-én elhangzott emlékbeszéd

Előadásom elején előrebocsátom, hogy Kumorovitz Lajos Bernát nagyon kedves professzorom volt az egyetemen, levéltár szakon. Mosolygós arcára, kedves, kissé rekedtes hangjára, kedélyesen jó humorára, biztató szavaira, no és természetesen mélységesen humanista lényére jól emlékszem. Elöttem van alakja, ahogy belép a levéltáros kabinetszoba ajtaján, leteszi kopottas aktatáskáját, mutatóujját kissé feltartva kivieszi belőle a könyveket és elkezd kedélyesen előadni a diplomatika, a szfragisztika, a heraldika és egyéb segédtudományok rejtelmeibe bevezető mondandóját. Sinkovics István tanszékvezető professzor úrnak köszönhetően sok óránk volt vele. Most is köszönettel és hálával tartozom Neki, akitől tudást, mély emberséget és valami szeráfi sugárzású szeretetet kaptam.

Kumorovitz Lajos 1900. október 5-én született egy ősi szepesi bányásztelepülésen, a hegyek között meghúzódó Koterbach-Ötösbányán (ma: Rudňany) egy mélyen vallásos, 12 gyermekes családban. Édesapja, Kumorovitz Ignác bányalatos-szerszámkészítő, lengyel földről érkezett a Felvidékre, édesanyja, Cvengross (Zwngross) Mária flamand származású, de szlovák anyanyelvű volt, noha magyar és cipszer felmenőkkel is rendelkezett. Édesapja korán meghalt, így édesanyjának sok munkával és törődéssel kellett felnevelnie gyermekeit. Húgái közül ketten apácák, két öccse pedig jezsuita szerzetes lett, de testvérei között fizikust is számon tartunk. Elemi iskoláit a helybeli szlovák tanintézményben kezdte, anyanyelve a szlovák volt. A lőcsei Királyi Katolikus Gimnáziumban tanult meg jól magyarul, ahová szülei beírták. Az első világháború utolsó évében, érettségi után elvégezte a tartalékos tiszti tanfolyamot, így rövid időre frontszolgálatra is ment. Még 1918-ban belépett Jászón a nagy hírű premontrei szerzetesrendbe. Itt kapta szerzetesi nevét, a Bernátot. Teológiai tanulmányai befejezése után 1924-ben szentelték pappá. Rendje egyetemre küldte, hogy tanári oklevelet szerezzen. A középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről szóló 1883. évi XXX. törvénycikk vízvázlat volt a szerzetes tanítórendek neveléstörténetében. Az igazgatók és a tanerők foglalkoztatási, kinevezési jogát a rendfőnököktől a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe vonták, a tanárképzés jogát is átvette az állam, növendékeiket a rendközpontoktól függetlenül állami egyetemre látogatására kötelezték. Bár Kumorovitz

a természettudományok iránt is fogékony volt, főleg a matematika és a földrajz iránt, rendi kívánságra 1923 és 1926 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult történelem-földrajz szakon, ahol 1927-ben tanári, 1928-ban a leleszi konvent oklevéladó működését tárgyaló értekezésével bölcsészdoktori oklevelet szerzett. E munka olyan mintául szolgált minden ezután következő hiteleshelyi kutatás-

nak, hogy sokan igyekeztek követni, sőt nyomába lépni, de meghaladni senki sem tudta. E munka meg is jelent a Turulban, 1928-ban. A professzor tudományos munkásságát a leleszi konvent történetének kutatásával kezdte, majd a konvent oklevéladó- és pecséthasználatával és a konvent tagjaival és személyzetével foglalkozott. Ezek a munkák sorra jelentek meg a Turulban és a Levéltári Közleményekben.

Kumorovitz a történettudomány és segédtudományai területének egyre nagyobb köreit bejárva, a királyi kancellária típusait és azok oklevéladó működését tárta fel, mialatt a magyar címerhasználatot is feltérképezte. Az *authenticus pecsétről* szóló dolgozatában elsőként tisztázta a különböző pecsétek közötti jogi különbségeket. Angol és spanyol középkori analógiák alapján rajzolta meg a különböző kancelláriai iratok pecséthasználatát, amely alapvető jelentőségű az eredeti és a másolt királyi iratok számbavételénél. (Magam is jól emlékszem a *Specialis praesentia regia* előadására.) Kumorovitz Bernát *A magyar címer hármashalma* című munkájában végig kíséri a magyar címer történeti fejlődését a pecséteken, pénzeken és egyéb emlékeken át, és kimutatja a magyar címer egyes részeinek szimbolikus jelentését, illetve magyarázatának keletkezési korát.

E munkák során hamarosan eljutott a szfragisztika átfogó ismeretére, és megalkotta a középkori magyar pecséthasználat

szintézisét, európai összehasonlítási kontextusban. A *magyar pecséthasználat története a középkorban* című munkája a Gödöllői Szent Norbert Gimnázium 1943–44. évi évkönyvében jelent meg. Ez ekkor egy 80 oldalas összefoglaló volt, a maga nemében egyedülálló. A professzor ezt a kutatást azonban egész életében bővítette, hiszen a kérdésen csaknem haláláig dolgozott. Az új, bővített kiadás már halála után, 1993-ban jelent meg a Magyar Nemzeti Múzeum kiadványaként, Németh Gábor szerkesztésében, mintegy 135 oldalnyi terjedelemben. A professzor saját kezűleg készített a pecsétekről gipszmintákat, amelyek azonban a második világháborúban elpusztultak. Később ezeket a Budapest Történeti Múzeumban újra elkészítette.

Kumorovitz Bernátra történelmi tanulmányai során Dománovszky Sándor és Szentpétery Imre hatott leginkább. Szentpétery Imrénél doktorált, majd az ő kurzusai keretében tartott prozemináriumot, oklevélolvasási gyakorlatot az egyetemen. Szentpétery tanszékén lett tanársegéd, adjunktus, majd 1938-ban oklevél- és pecsétani magántanári képesítést szerzett. Mestere tiszteletére Szilágyi Loránddal együtt szerkesztette 1938-ban a Szentpétery Emlékkönyvet.

Mint végzett középiskolai tanár, 1926-tól 1948-ig főállásban tanított abban az iskolában, amit azért alapítottak, mert kedves rendjének, a jászóvári premontreieknek nem maradt a trianoni Magyarországon gimnáziuma. A békediktátum nyomán ugyanis megszüntették a kassai, a rozsnyói és a nagyváradi rendi gimnáziumot, és a szerzetes tanárokat az anyaországba telepítették. Dr. Takács Menyhért jászóvári prépost-prelátusnak sikerült Gödöllőn egy premontrei oktatási intézetet létrehozni. 1923-ban Klebelsberg Kuno kultuszminister közreműködésével megkapták a gödöllői Fácánoserdőt, hogy nagy múltú oktatási tevékenységüket ott folytassák. Még abban az évben megtörtént az iskola ünnepélyes alapkövetétele, ahol bentlakásos kollégium is működött. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziuma első tanévben két-két első és második osztály indult. A 180 diákos hat szerzetes és két világi tanár tanította. A 200 személyes konviktus, a Szent Norbert Nevelőintézet 1925 szeptemberében nyílt meg. Kumorovitz professzor tehát ide került már gyakorló tanárként, majd egészen az iskola megszüntetéséig itt tanított. 1939 és 1943 között a magyar tagozat igazgatója is volt. Tevékenysége során a gimnázium igen rangos, elit iskolává vált, minként az iskola évkönyve is. Az iskola 1948. évi államosítása után majd csak 1989. november 30-án állították vissza a Gödöllői Premontrei Perjelséget.

Kumorovitz professzornak a gimnáziumi tanári tevékenysége mellett gyorsan kibontakozott tudományos pályája, amelyen tehetsége, szorgalma és mentorai kisérték. 1933–1934-ben ösztöndíjjal a bécsi Magyar Történeti Intézetben kutatott, majd 1938–1939-ben Rómában, Nápolyban és Ravennában végzett könyvészeti és levéltári kutatásokat.

Az egyetemi oktatásba a Pázmány Péter Tudományegyetem ún. prozemináriumi előadója és tanársegédeként csatlakozott be (1934–1938), majd az Egyetemes Történeti Intézet egyetemi adjunktusa (1939–1950) és magántanára (1939–1947), a történelem segédtudományai tanára (1947–1951) lett. 1942-től a Budapesti Tanítóképző Főiskolán (BTF) is előadott,

majd 1943-tól a premontrei rend budapesti tanárképző főiskolájában, a Norbertinumban is oktatott. Ennek a rendi intézménynek a története 1885-re megy vissza, amikor a jászóvári premontrei rend, az állami törvény következtében, hozzákezdett tanárképzése átalakításához. Így létrejött a Jászóvári Premontrei Főiskola és a hozzá tartozó – a korábbi Hittudományi Intézet mellett – a Középiskolai Rendi Hittanárokat Képesítő Bizottság és a Tanárképző Intézet. 1894-ben hivatalosan is megalakult a Norbertinum Budapesten, élén kormányzóval. Dr. Takács Menyhért prépost a Szent Norbertről Nevezett Hittudományi és Tanárképző Intézet, röviden a Norbertinum alapszabályát még 1901-ben rögzítette. A Norbertinum épülete a Horánszky utca 23. szám alatt volt – ma lakóház – ahová Kumorovitz, miután kinevezték annak igazgatójává, Gödöllőről költözött. Így Kumorovitz Bernátnak a gimnáziumi tanári állása mellett két egyetemi katedrája is volt.

1944-ben a tudóst a MTA levelező tagjává választották, de a háború mindent megváltoztatott. 1944-ben mint tábori lelkész főhadnagy működött; ő mondta az utolsó szentmisét a budai Helyőrségi Templomban, a Mária Magdolna-plébániatemplomban, amelyet a mise befejezése után nem sokkal lebombáztak. Isten különös kegye folytán nem akkor érte a bombatámadás, amikor az tele volt hívekkel és a lelkésszel.

A háború után, 1948-ban megkezdődött a magyar kommunista uralom keményebb korszaka, támadás az egyházak ellen; a gödöllői rendi gimnáziumot tollvonással megszüntették, majd a professzort 1949-ben a BTF-ről is kiutasították, egyúttal – „reakciós klerikális” mivolta miatt – megfosztották akadémiai levelező tagságától is.

1948. október 7-én, a Norbertinum kápolnájában mutatták be Kumorovitz Bernát ezüstmiséjét. A szentbeszédet Paulai Imre mondta. Ekkorra az intézmény az országban széjjelszóródott rendtársak menedékévé vált. Az állandóságot két ember képviselte: Paulai Imre és Kumorovitz Bernát. Az egyetemen címzetes professzorként oktató Kumorovitz többször meghívta hallgatóit a Norbertinumba, ahol részben saját kutatásairól beszélt, részben nevelte őket. Ismét Isten különös gondviselése mentette meg professzorunkat az internálástól; aznap éppen vidéken celebrált esküvőt, amikor a rendőrség kiürítette a budapesti rendházat, és mire hazatért, már csupán csukott ajtókat talált. Kumorovitz Bernátnak ezután nem volt sem otthona, sem irodája, sem tudományos élettere, sem katedrája, 1950-től pedig a rendet is megszüntették. Bár furcsa véletlenként vagy inkább a Gondviselés kezeként a közben Eötvös Loránd Tudományegyetemre átnevezett egykori Pázmányon 1951-ig „címzetes nyilvános rendkívüli” tanárként még oktathatott oklevéltant és pecsétant a történelemhallgatóknak, de azután innét is kiutasították. Ezekben az években Kumorovitz professzor hontalan volt, kezdetben az éjszakákat nem egyszer a szabad ég alatt töltötte. Ám bizakodása és jókedélye – amely mindig elkísérte – nyilván ekkor sem hagyta cserben.

A Magyar Országos Levéltár (MOL) és az MTA Történettudományi Intézete latinul tudó embereket, így az egzisztenciájukat vesztett papokat alkalmazta – persze fillérekért – oklevélkivonatokat és -fordításokat készítésére, így jutott némi keresetnek Kumorovitz is. Az Országos Magyar Történeti

Múzeum is megkereste őt hasonló ügyben. Ezen megbízatások eredménye a *Veszprémi regeszták 1301–1387* című munkája.

Ilyen ad hoc jellegű munkák során került a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) Középkori Osztályára, ahová az intézmény főigazgatója, Gerevich László vette fel tudományos munkatársként 1957–1961 között, majd osztályvezető (1961–1969), később főigazgató-helyettes lett. 1975-ben bekövetkezett nyugdíjazása után tudományos tanácsadóként tovább segítette munkahelyét.

1988-ban hivatalos magyar állami kitüntetést is kapott. Emellett az 1988-as keszthelyi nemzetközi városcímer-konferencia, 1990-ben a XIX. Nemzetközi Heraldikai és Genealógiai Kongresszus résztvevői táviratban köszöntötték 88., majd 90. születésnapján. A Nemzetközi Heraldikai és Genealógiai Konföderáció 1991-es cáceresi ülésén heraldikai tudományos életművéért emlékéremmel tüntette ki.

Külön története van az akadémiai doktori védésének is. A professzort 1950-ben a tudományos élet területén is feketelistára tették, sőt kandidálását is megtiltották, arra alkalmatlanná nyilvánítva. Ám amikor 1956-ban beadta kandidátusi disszertációját, az ELTE-n Lederer Emma és Székely György, akik az opponensei voltak – becsületükre mondván – nemcsak kiálltak Kumorovitz professzor mellett, hanem javaslatukra a munkát (*A magyar trikolór és a magyar államcímer múltja*) akadémiai doktorinak fogadták el. Az ELTE-n is rehabilitálták, és 1959-től ismét taníthatott, majd 1963-tól címzetes egyetemi tanárként oktatott 1981-ig – így tanított engem is.

A BTM-ben végzett tudományos munkássága során fordult a főváros története felé. Ilyen *A budai várkapolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez* című munka, amely a *Tanulmányok Budapest Múltjából* XV. kötetében jelent meg, vagy *A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első korszaka (XI–XII. század)*. Ekkor írta meg az általa megtalált, Pest városa legrégebbi oklevélének történetét: *A zselicszentjakabi alapítólevél (Pest legkorábbi említése)*, valamint *Buda és Pest „fővárossá” alakulásának kezdetei* című tanulmányait.

Ám e korszak legnagyobb gyümölcse az azóta is alapműnkaként forgatott *Budapest történetének okleveles emlékei* három kötetben.

Kumorovitz Bernát, aki a XX. század legnagyobb magyar szfragisztkusa és iskolateremtő professzor volt, végül is – Istennek hála – megérte a rendszerváltást, és megbecsülve költözhetett az Örök Hazába. 1992-ben a Gödöllői Köztemetőben temették el, búcsúbeszédet Kubinyi András történész, akadémikus mondott fölötte. Hagyatéka, kéziratváltozatai és rendtársaival, barátaival való levelezése részben megmaradt, és a BTM-ban kutatható. Nyughelye 2022. október 24-é óta a Gödöllői Premontrei Apátság *újraszentelt fácánosi sírkertjében van*.

Felhasznált irodalom

- Bertényi Iván*: Kumorovitz Lajos Bernát (1900–1992). Levéltári Közlemények 63. (1992) 230–232.
- Borsodi Csaba*: Kumorovitz Lajos munkássága (1928–1982). In: A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981. 1. köt. Szerk. Kállay István. (Magyar Herold. Forrásközlő, családtörténeti és címertani évkönyv 1.) Bp. 1984. 660–673.
- Borsodi Csaba*: Kumorovitz Lajos Bernát műveinek bibliográfiája. In: Magyar Egyháztörténeti Évkönyv. Annales Historiae Ecclesiae Hungaricae 1. (1994) 37–45.
- Éder Katalin*: Kumorovitz Lajos Bernát hagyatéka. In: Budapest Régiségei 50. (2017) 225–233. https://btm.hu/btmfld/uploads/2024/05/Kumorovitz_Lajos_Bernat_hagyateka-2.pdf
- Gericz József – Ladányi Erzsébet*: Kumorovitz L. Bernát (1900–1992). Levéltári Szemle 42. (1992) 2. sz. 109–110.
- Kara Anna*: Norbertinum Premontrei Kollégium (<https://norbertinum.premontrei.hu/tortenet/>, letöltés: 2023. okt. 6.).
- Kozák Péter*: Kumorovitz Lajos. Névpont.hu (<https://www.nevpont.hu/palyakep/kumorovitz-lajos-bf1b2>, letöltés: 2023. okt. 5.)
- Kumorovitz L. Bernát. Múlt-kor. 2009. május 27. (<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=25893&print=1>, letöltés: 2023. szept. 26.)

